

SUOMEN SANOJA MUUNKIELISILLE

Nurmi, Timo *Suomen kielen sanakirja ulkomaalaisille. Finnish dictionary for foreigners.* Jyväskylä: Gummerus, 1999. 1239 s. ISBN 951-20-5245-8.

Ulkomaalainen, joka haluaa opiskella suomea enemmän kuin alkeis- ja jatkokurssin verran, kohtaa ennen pitkää sanakirjaongelman: monestakaan kielestä ei ole isoja kaksikielisiä sanakirjoja ja yksikieliset selittävät sanakirjat lähtevät äidinkielen näkökulmasta. Ongelmaa helpottamaan on nyt ilmestynyt yksikielinen ei-äidinkielisille suunnattu sanakirja, Timo Nurmen kokoama *Suomen kielen sanakirja ulkomaalaisille*. Teos on yksiosainen ja sisältää runsaat 17 000 hakusana-artikkelia.

Siitä, miten kirjan hakusanat on valittu, ei kirjasta saa tarkkaa tietoa. Alkusanoissa tekijä mainitsee vain, että »ne on koottu kielenkäyttäjän käytännön tarvetta ajatellen» (s. 5). Kirjan erityispiirteenä onkin, että siitä voi »normaalisanojen» lisäksi löytää hakusanoina esim. paikannimiä, sanontoja, lyhenteitä ja sellaisia taivutusmuotoja, jotka äänteellisesti poikkeavat perusmuodosta.

Paikannimien mukaanotto on kirjan käyttäjäkuntaa ajatellen hyvä ratkaisu, nimihän tulee teksteissä koko ajan vastaan. Sanakirjasta löytyy maiden ja kaupunkien suomenkielisiä nimiä (esim. *Eesti, Viro, Tallinna*) sekä Suomen kuntien ja maakuntien nimiä (esim. *Nokia, Pirkanmaa, Häme*), jopa kaupunginosienkin nimiä (ainakin Helsingistä *Kallio* ja Tampereelta *Hervanta*). Myös nimien oikea paikallissijamuoto selviää näistä hakuartikkeleista.

Hyödylliseltä tuntuu myös erilaisten sanontojen esittäminen omina hakusanoinaan, sillä tällaisia sanaryhmänä esiintyviä »idiomaattisia ilmauksia, fraaseja ja muita keskenään kollokoivia sanapareja» (s. 5) voi olla työläs löytää yksinäishakusanoihin

perustuvista sanakirjoista. Aakkostus on tehty ryhmän ensimmäisen sanan mukaan, joten esim. kirjaimesta *e* löytyvät hakusanat *ehjin nahoin, ei kukaan ole seppä syntyessään, eilisen teeren poika, ei tipu, elää kituuttaa, elää kuin pellossa*. Tässä sanakirja eroaa esim. Suomen kielen perussanakirjasta, josta vastaavia ilmauksia pitää osata etsiä hakusanoista *ehjä/nahka, seppä/syntyä, eilinen/teeri/poika, tippua, elää/retostaa, pelto*. (CD-Perussanakirjasta sanonnat toki löytyvät »Koko tekstistä» -haulla myös sellaisinaan.)

Ilahduttavaa kirjassa on se, että siitä löytää deskriptiivisanoja, joita tekstikursseilla tavan takaa tulee vastaan. Tästä kirjasta opiskelija saa selitykset mm. kävelmistavoille *löntystä* (joskin esimerkkilauseena on *Karhu löntysteli rauhallisesti tiehensä!*), *sipsuttaa, taapertaa, tallustaa, tepastella*, ja myös vaikkapa sellaisille sanoille kuin *hökkeli, hömppä* tai *rynttyt*.

Aivan tarkasti sanojen valintaa ei näy mietityn. Jos kirjan käyttäjä haluaa vaikkapa saada selvän kirjan alkusanoista, hän ei löydäkään esim. näitä sanoja: *ambivalentti, astevaihtelu* (hakusanan *aste* selityksistä ilmaus tosin löytyy), *hakusana, illatiivi* (löytyy vain sana-artikkeliin *sijamuoto* liittyvästä luettelosta), *kollokoida, käyttöyhteys, nominatiivi(muotoinen), tätä nykyä, vaativa*. Entuudestaan ei lukijan varmaankaan voi olettaa näitä tietävän.

TAIVUTUSMUODOT

Kirjan sana-artikkelit rakentuvat siten, että hakumuodon jälkeen esitetään ensin tema-

muotolista ja sitten seuraa viittaus käyttöalaan, merkityksenselitys (-selitykset) ja käyttöesimerkkejä. Teemamuotoina ovat samat muodot kuin Suomen kielen perussanakirjassa. Nomineista siis luetellaan genetiivi, partitiivi ja illatiivi, ensin yksikössä ja sitten monikossa; verbeistä muotoina ovat yks. 1. persoonan preesens, yks. 3. persoonan imperfekti, konditionaali ja imperatiivi sekä akt. 2. partisiippi ja pass. ind. imperfekti. Näiden muotojen esittäminen on tietenkin perusteltua, koska niistä selviävät taivutuksen kannalta tarpeelliset äännevaihtelut ja myös oikeat päätevariantit. Eikö kuitenkin käytännön kannalta olisi hyödyllisempää korvata *tehköön*-imperatiivi yleisemmällä *tehkää*-muodolla, josta verbin mahdollinen konsonanttivartalaisuus näkyy yhtä hyvin?

Koska jokaisen nominin ja verbin kohdalla esitetään kaikki teemamuodot kokonaisina sanoina (yhdyssanoissa toki taivutetaan vain perusosa), artikkeleista tulee aika laajoja. Mahdollistahan olisi myös viitata vaikkapa numerokoodeilla esim. käyttöohjeissa esitettyihin taivutusmalleihin — näin kirjasta karsiutuisivat mm. kunkin *-nen*-sanana seitsemän taivutusmuotoa. Kun tekijä sanoo kirjan olevan »etupäässä taivutussanakirja» (s. 5), niin ehkä tarkoitus onkin nimenomaan ollut, että jokainen sana-artikkeli täydellisine teemoineen muodostaisi itsenäisen kokonaisuuden.

Teos on »taivutussanakirja» myös siksi, että siinä on taivutusmuotoja hakuartikkeleina. Kun sanavartalo ja perusmuoto voivat olla keskenään hyvinkin erinäköisiä, vaatii toisen teorioiminen toisesta hyvää sanatyypin ja äännevaihtelujen hallintaa. Sanan taivutusvartalon sisältävä hakumuoto on varsin tarpeellinen nimenomaan ei-äidinkielisille suunnatussa sanakirjassa. Tämän sanakirjan avulla perusmuodon jäljille pääsee esimerkiksi hakusanoista *ryin*, *onnun*, *jakelen*, *pakenen*, *suvun*, *navan*, *il-*

lan, *kokeen*, *joi*, *öiden*. Mutta: periaatetta ei noudateta johdonmukaisesti. Tästä kirjasta ei löydy hakumuotoja *hyljin*, *linnun*, *ompelen*, *hylkään*, *pavun*, *sillan*, *lahkeen*, vaikka näidenkin sanojen perusmuodot esiintyvät hakusanoina. — Taivutusmuotosanakirjoissa saisi muuten hakusanoina olla myös konsonanttivartaloisia partitiiveja. Ei tässäkään sanakirjassa ole esimerkiksi hakusanaa *mettä*, vaikka se, yhtä hyvin kuin mukaan otettu muoto *meden*, jää aakkosjärjestyksessä etäälle perusmuodostaan *mesi*.

SANOJEN MERKITYKSET

Kun kyseessä on ei-syntyperäisille kielenpuhujille tarkoitettu sanakirja, vaatii myös merkityksen selittäminen oman erityisen näkökulmansa. Vaikka äidinkielisille suunnatuissa sanakirjoissa merkitys usein selitetään määritelmän avulla (esim. CD-Perussanakirjassa *olut* on 'maltaista, humalista ja vedestä käyttämällä valmistettu alkoholipitoinen mallasjuoma'), ei määritelmä tiivistensä takia välttämättä kovin helposti avaudu ei-äidinkieliselle. Nurmi on kuitenkin usein päätenyt käyttämään määritelmää. Kun *olut* on hänen sanakirjassaan 'ohramaltaista hiivalla käyttämällä valmistettava mieto alkoholijuoma', pitää lukijan osata aika paljon kielioppia pystyäkseen avaamaan määritteillä kuormatun partisiippiattribuutin. (Kaiken lisäksi sana *ohramaltaat* pitäisi etsiä jostain muusta sanakirjasta!)

Määritelmien lisäksi selittämiseen on käytetty myös tuntomerkkien kuvausta ja synonyymeja. Sanan *hevonen* päämerkitykseksi annetaan 'eräs iso kavioeläin, jota käytetään työeläimenäkin'. Entä jos lukija ei ymmärrä, mikä on »kavioeläin»? Tätä sanaa ei löydy sanakirjasta (kuten ei myöskään hakusanaa *työeläin*, jota ei sen puoleen ole kyllä Suomen kielen perussanakirjassakaan). Sana *kavio* kuitenkin löytyy — tosin selitys 'eräiden eläinten (kavioeläimet)

raajojen kärkiä ympäröivä, kova sarveis-
muodostuma' kuulostaa sekin aika mutkik-
kaalta. Sanan *ratsastaa* päämerkitykseksi
annetaan 'kulkea ratsain, tehdä matkaa rat-
sun selässä; harrastaa ratsastusta'. Tämän
selityksen sanoista ei sanaa *ratsain* löydä
lainkaan; sanasta *ratsu* saadaan tietää, että
se on 'hevonen' (siis se iso kavioeläin!)
mutta kyseessä on tyylillinen variantti.

Miten sanoja sitten voisi selittää toisin?
Yksikielinen englannin opiskelusanakirja
(Collins cobuild new student's dictionary
1997) näyttää selittävän sanoja käytännön-
läheisemmin. Näin sanotaan sanasta *horse*:
»A horse is a large animal which people can
ride. See picture at *animal*.» Paitsi että vii-
tataan kuvaan — joka konkreettisenä tietys-
ti on varsin havainnollinen merkityksen
selittäjä — esitetään tuntomerkkinä hevo-
seen tyypillisimmän liitettävä ominaisuus:
ratsastaminen. Useinhan me opettajatkin
tunneilla pyrimme selittämään sanat juuri
tällä tavalla, tunnusomaisimman piirteen
avulla. *Horse*-sanon selityksen ymmärtä-
mistä saattaa tietysti vaikeuttaa, ettei tunne
verbiä *ride*. Sen (pää)merkitys on selitetty
näin: »If you *ride* a horse, you sit on it and
control its movements». — Onhan tässäkin
tietysti kehäselitys: hevonen on se millä
ratsastetaan ja ratsastaminen on sitä, että
istutaan hevosen selässä (mutta hevonen on
nähtävissä kuvasta).

Synonyymien avulla selittäminen sopii
käsitteen kuvaamiseen, jos selityksenä käy-
tetyt sanat ovat tuttuja. Outojen sanojen
avulla kuvaileminen ei tunnu kovin mielek-
käältä. Usein Nurmi kuitenkin tarjoaa sanan
selitykseksi listan synonyymeja. Tällainen
lista herättää myös kysymyksen, mitä eroa
näillä samaa tarkoittavilla ilmauksilla on.
Niin, mitä eroa on vaikkapa niillä sanoilla,
jotka on annettu *tenavan* selitykseksi var-
sinaisen selityksen »ark. lapsesta» lisäksi:
*mukula, vesa, vekara, ipana, muksu, pen-
tu, skidi?* Näistä ei sanaa *skidi* löydy lain-

kaan, mutta muista saadaan jonkinlainen
lisätieto: *mukula, vekara, muksu* ja *pentu*
ovat arkityylisiä ilmauksia (*pentu* lisäksi
halventava), *ipanaa* käytetään leikillisesti ja
vesaa kuvaannollisesti. Samalla näitä sana-
artikkeleita tutkittaessa kertyy lasta tarkoit-
tavia synonyymeja koko liuta lisää. — Ei-
vätkä esimerkittäkään välttämättä anna va-
laistusta merkityseroihin. Sanan *muksu*
kohdalla on yhtenä esimerkkinä *Vaimo ja
mukset autoon, nyt lähdetään!*, ja sanan
pentu esimerkeissä on lause *Pennut äkkiä
kyytiin, nyt lähdetään!*

LAUSE-ESIMERKIT

Lause-esimerkkien (samoin kuin merkityk-
senselitysten) pitäisi antaa sanasta olennais-
ta tietoa. Tärkeää siis olisi, että niistä selviää
ensinnäkin se, miten sana käyttäytyy lau-
seessa, ja toiseksi se, millaisissa yhteyksissä
sanaa voi käyttää. Näistä molemmista saa-
daan tietoa esimerkiksi verbin *tykätä* (mer-
kityksessä 2 'olla jotakin mieltä') yhteydes-
sä olevasta esimerkistä *Mitäs tykkäsit hän-
nen uusista silmälasistaan?* Lauseesta
näkyvät, että sanalla on elatiivirektio ja että
sanaa voi käyttää tuontyyppisen asian ky-
symiseen. Kaikki esimerkit eivät kuiten-
kaan ole yhtä hyvin valittuja, ja joskus on
vaikea ymmärtää, miksi lauseita on niin
monta. Esimerkiksi sanan *nuhdella* yhtey-
dessä annetaan kolme esimerkkiä: *Johtaja
nuhteli alaistaan. Opettaja oli nuhdellut
oppilasta aivan aiheettomasti. Älä vain
rupea nuhtelemaan häntä kovin ankarasti!*
Vaikka onkin tärkeää tietää, että objekti on
partitiivissa, se selviäisi yhden esimerkin
avulla. Kaiken lisäksi näihin kolmeen esi-
merkkiin ei ole lainkaan mahtunut rektiota
»nuhdella jostakin». — Mikäli esimerkit
varsinaisesti olisikin tarkoitettu kuvaamaan
eroja *nuhdella*-verbin ja selitteenä käytet-
tyjen verbien 'moittia, sättiä, kovistella,
moralisoida' välillä, ei tämäkään välttämät-

tä onnistu. »Moittimisesta» löytyy mm. esimerkki *Opettaja moitti oppilasta lais-kaksi* ja »sättimisestä» *Johtaja oli sättinyt kaikki alaisensa ihan pataluhaksi*.

Silloin kun opiskelija omia lauseita rakentaessaan kääntyy sanakirjan puoleen, hän tarvitsisi tietoa paitsi sanan rektiosta myös siitä, onko kyseessä jaoton vai jaollinen käsite. Edellä mainitussa englannin sanakirjassa — johon toisin kuin tähän on merkitty myös sanaluokka — on kunkin substantiivin (tai sen eri merkitysten) yhteydessä merkintä »N-C» tai »N-U», joka osoittaa jaottomuuden (»a count noun») tai jaollisuuden (»an uncount noun») (mts. vii-viii). Tämäntapaista tietoa tarvitsee myös suomen kielen opiskelija. Joistakin sana-artikkeleista voi jaollisuuden päätellä siitä, että hakusanasta on annettu vain yksikkömuodot (ks. esim. hakusanaa *mesi*). Joskus taas on esimerkklauseista luettava, onko kyseessä aine vai samanniminen annos tätä ainetta. Sanasta *olut* on annettu sekä yksikön että monikon muodot — se lienee siis jaoton(kin). Esimerkit *Älä juo niin paljon olutta!* ja *Saisinko yhden oluen?* tuovat toki ilmi tämän eron, mutta niin tähän kuin muidenkin ainesanojen (ja abstraktisanojen) yhteyteen kaipaaisiin esimerkeiksi myös predikatiivilauseita. (Seitsemässä *olut*-esimerkissä on muutenkin varmasti karsimisen varaa.) Lause-esimerkeissä pidän ongelmana myös sitä, että ne eivät perustu mihinkään aineistoon, ainakaan tekijä ei mainitse käyttäneensä lähteitä. Näin ne eivät välttämättä anna todenmukaista kuvaa kunkin sanan käyttöyhteyksistä.

TAVUTUS ONGELMANA

Kirjaa selatessa pistää silmään se, että sanat on pystyviivoin jaettu tavuihin. Näin on menetelty paitsi hakusanojen myös kaikkien teemamuotojen kohdalla. Erikoiselta tuntuvaa menettelyään tekijä perustelee sil-

lä, että se »helpottaa mm. kirjoituksessa hahmottamaan suomen kieltä» (s. 5). Omasta mielestäni pystyviivat kuitenkin kääntyvät tarkoitustaan vastaan ja katkovat sanan hankalaksi hahmottaa: aluksi erehdyin usein luulemaan viivaa *i-* tai *l-* kirjaimeksi, varsinkin sananalkuisen yksivokaalisen tavun jäljessä. Koska tavujako ei suomessa ole erityisen monimutkainen ilmiö, säännöt voisi antaa kirjan käyttöohjeissa.

Tavutukseen liittyy toinenkin varsin erikoinen ratkaisu: tavunraja on merkitty myös diftongien ja pitkien vokaalien keskelle, jos sanassa on astevaihtelu *k : 0* (esimerkiksi *malun, kolon*). Tämä on paitsi virhe myös turhaa, koska laajasta taivutusparadigmasta astevaihtelu kyllä selviää.

AUKEAKO TEKSTI?

Testasin Nurmen sanakirjaa ja katsoin erästä sanastoharjoituskurssille valitsemaani sanomalehtitekstiä (Korpimo 1999) sillä silmällä, miten siinä olevat sanat löytyvät sanakirjasta. Teksti liittyi talviseen luontoon. Sanoja löytyi yllättävän paljon. Kirjassa on selitetty mm. *metso* ja *teeri* (mutta ei *pyytä*, *riekkoa* tai *tiaista*), *sydäntalvi* ja *nietos*, *köpöttää*, *rääpäle* ja *ötökkä*. Ongelmaksi jäivät yhdyssanat: mitähän mahtavat tarkoittaa *hajulukko*, *lumikenkä*, *näkösuoja*, *pakkasneste*, *pyyntiverkko*, *vararavinto* tai *tarkkasilmäinen*? Sanakirjan avulla ei selviäisi myöskään tekstin sana *karkaa*: vartaloa ei ole hakumuotona, on vain perusmuoto *karata*. Kaikkia sanontojakaan ei löydy. ilmaus *olla kovilla* on hakusanana, ja *pysyä*-verbin kohdalta löytyy lause, jossa on ilmaus *pysyä elossa*, mutta sellaiset sanonnat kuin *lämpö karkaa harakoille* tai *noutaja tulee* eivät sanakirjan avulla ratkea.

KÄYTTÖOHJEISTA

Sanakirjoihin liittyy yleensä jonkinlaiset

ohjeet, joista käyttäjä saa tietoa siitä, miten sana-artikkeli luetaan. Tästä kirjasta käyttöohjeet valitettavasti puuttuvat. Jos sellaiset seuraavaan painokseen saadaan, ehdotaisin, että mukaan otettaisiin esimerkiksi tällaisia asioita:

— Suomen kielen aakkoset. Varsinkin muita kuin omaa aakkostoamme käyttäviä ajatellen on hyvä, että on mahdollisuus tarkistaa aakkosten oikea järjestys.

— Jonkin nominin (tai erityyppisten nominiin) mallitaivutus, josta näkyisivät myös sijamuotojen nimitykset. Se auttaisi kirjan käyttäjää sijoittamaan annetut teemamuodot osaksi koko systeemiä.

— Jonkin verbin (tai erityyppisten verbien) mallitaivutus, jossa keskeiset muodot olisivat mukana.

— Taulukko konsonanttien astevaihtelusta, esimerkkeinä jokin nomini ja verbi. Vaikka sana-artikkelissa olisikin annettu useita taivutusmuotoja, tästä voisi tarkistaa, millainen konsonanttivaihtelu sanassa oikeastaan tapahtuu. Samoin voitaisiin havainnollistaa taivutusvartalon ja perusmuodon välisiä suhteita.

— Tavutusohjeet. Näin voitaisiin luopua yksittäisten sanojen tavuttamisesta.

— Selitys siitä, mitä foneettiset merkinnät hakasulkeissa tarkoittavat. (Nyt nämä täytyy tuntea entuudestaan.)

— Selostus siitä, mitä eri tapoja merkityksen selittämisessä käytetään. Samoin tarvittaisiin tietoa siitä, miten kirjaa voi käyttää synonyymisanakirjana.

LOPUKSI

Timo Nurmen *Suomen kielen sanakirja ulkomaalaisille* on tervetullut apuneuvo suomea toisena ja vieraana kielenä opiskelevien tueksi. On hyvä, että on saatavilla sanakirja, joka sisältää näin runsaan valikoiman tarpeellisia sanoja, sanontoja ja nimiä ja selittää niiden merkityksen suomen kie-

lellä. Varsinaiseksi »kakkossuomen perus-sanakirjaksi» ei tästä teoksesta mielestäni kuitenkaan ole, koska selityksissä ja lause-esimerkeissä *ulkomaalaisille*-näkökulma kovin usein on jäänyt huomiotta. Se, mitä kirjaa tutkiskeltuani jäänkin hartaana kaipaamaan, on vastaavantyyppinen, alan asiantuntijoiden laatima sanakirja, joka systemaattisesti ottaa huomioon käyttäjien vieraskielisyyden ja vieraan kulttuuritaustan. ■

SALLI-MARJA BESSONOFF

Suomen kielen laitos,

PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti:

salli-marja.bessonoff@helsinki.fi

LÄHTEET

CD-Perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Helsinki: Edita, 1997.

Collins cobuild new student's dictionary 1997. London: Harper Collins.

KORPIMO, SAULI 1999: Hangen alla tarkenee.

– *Helsingin Sanomat* 31.1.1999 s. D3.

Suomen kielen perussanakirja 1–3. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Vapokustannus, 1990–1994.